© Değerler Eğitimi Dergisi
Cilt 20, No. 43, *65-103*, Haziran 2022

Bir Öteki Olarak İmam-Hatiplilerin Öteki Algısı ve Ötekine Yönelik Tutumları

Being the 'Other' themselves, Imam-Hatip Graduates' Perception and Attitudes Towards the 'Other'

Zehra IŞIK, Sorumlu Yazar, Dr.
T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara / Türkiye
muallimzehra@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5400-458X

ISSN: 1303-880X
e-ISSN: 2667-7504
http://ded.dem.org.tr

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received Date: 13.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.02.2022
Yayın Tarihi / Published Date: 25.06.2022
Tr/En: Tr

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Atıf/Citation: Işık, Z. (2022). Bir öteki olarak İmam-hatiplilerin öteki algısı ve ötekine yönelik tutumları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 20 (43), s. 65-103.
https://doi.org/10.34234/ded.1035829

Öz: Bu çalışmada, İmam Hatiplilerin maruz kaldığı ötekileştirme biçimleri, öteki olarak görülmenin bireylerin duygu ve düşünce yapılarına ve hayatlarının sonraki kısmına etkileri ele alınmıştır. Ayrıca bir "öteki" olarak İmam Hatiplilerin ötekine bakışı ve birlikte yaşama kültürüne dair görüşleri de araştırılmıştır. Çalışmanın amacı; İmam Hatiplilerin eğitim ve iş hayatında maruz kaldıkları ötekileştirme biçimlerini nasıl değerlendirdiklerini tespit etmek ve "öteki"-ne yönelik tutumlarını ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle, 15 kişiyle görüşme yapılmıştır. Örneklem grubu; halen üniversitede okuyan ve meslek sahibi olmuş İmam Hatip mezunlarından oluşmaktadır. Katılımcıların genelinin, muhatap oldukları ötekileştirici tutumlar nedeniyle kendilerini "öteki" gibi hissettikleri, bununla birlikte İmam Hatip kimliğine sahip olma bilinciyle hareket ettikleri görülmüştür. İmam Hatiplilerin toplumun farklı kesimlerine karşı ötekileştirici bir tavır takınmadıkları, İmam Hatip Lisesi'nde aldıkları değer temelli eğitimin de katkısıyla, birlikte yaşama kültürüne sahip bireyler oldukları anlaşılmıştır. Çalışmanın sonunda toplumda birlikte yaşama kültürünün oluşmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ötekileştirme, İmam Hatipliler ve Ötekileştirme, İmam Hatiplilerin Öteki Algısı.

&

Abstract: In this study, the forms of othering that Imam Hatip graduates are exposed to and its effect on their emotional and thought structures in later stages in life are discussed. In addition, as an "other" the view of Imam Hatip graduates towards the other and their views on the culture of living together are also investigated. Purpose of the study is to determine how Imam Hatip graduates evaluate the forms of othering they are exposed to in education and business life and to reveal their attitudes towards the "other". Qualitative research method was used in the study and 15 people were interviewed with semi-structured interview technique. Sample group, consists of Imam Hatip graduates who study at a university level or work. It was seen that the participants in general felt like an "other" due to the othering attitudes they dealt with, however, they act with the awareness of having an Imam Hatip identity. It has been understood that Imam Hatip graduates do not have an othering attitude towards various groups in society, since they entertain a culture of living together as a result of the value-based education they received at Imam Hatip high school. At the end of the study, suggestions were presented for enhancing the culture of living together in the society.

Keywords: Marginalization, Imam Hatip Graduates and Marginalization, Other Perception of Imam Hatip Graduates.

(The Extended Abstract is at the end of the article)

Giriş

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından, 1924'te hepsi bir şekilde dinî alanla ilgili üç kanun kabul edilmiştir (Kara, 2016). Bunlardan biri olan Tevhid-i Tedrisat kanunun sonucu olarak medreseler kapatılmış, din eğitiminin devlet gözetiminde verilmesi öngörülmüştür. Bu kararla din eğitiminin "cahil din adamlarının" elinden alınması ve devletin kontrolü altında yürütülmesi hedeflenmiştir (Gökaçtı, 2005). Kanunun 4. maddesi gereğince, 1924 yılında ülke çapında din hizmetlerini yürütmek amacıyla 29 İmam ve Hatip mektebi açılmıştır (Öcal, 2015). Yeni açılan bu okullarda devletin modernleşme politikasıyla uyumlu olarak dinî ve seküler derslerin bir arada verilmesi planlanmıştır. Zira İmam Hatip mektepleri, gelenekle modernlik arasında ilişki kurmayı hedefleyen bir okul tipidir (Kaymakcan, 2015).

Özgür (2011), İmam Hatip okullarının Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği süreci beş dönemde ele almaktadır: Kuruluş (1924-1930), oluşum ve büyüme (1951-1973), dönüşüm ve gelişme (1973-1997), zayıflama ve gerileme (1997-2002), canlanma ve yenilenme (2002'den günümüze kadar). Kuruluş evresinde sosyal baskılar ve kısıtlayıcı kararlarla bu okulların öğrencisiz bırakıldığını ifade eden Öcal (2015), hükümet tarafından resmen açılan İmam Hatip okullarının fiilen yaşamalarına izin verilmediğini ve kapandığını vurgulamaktadır. Kara da (2016) tek parti yönetiminin, din eğitimiyle ilgili uygulamalarıyla İmam Hatip mekteplerinin normal eğitim kurumları olarak faaliyet göstermelerine fiilen veya psikolojik olarak engel olduğunu söylemiştir. İmam Hatip mekteplerinin kapatılmaları sonrasında, 1948'e kadar Türkiye'de din eğitimi ve öğretimi yapılmamış, bu durum milletin dinî ve sosyal hayatında ciddi bir boşluğa neden olmuştur (Türköz, 2020).

Demokrat parti iktidarı ve çok partili döneme geçişle birlikte 1951'de İmam Hatip okulları yeniden açılmış ve akabinde okulların sayısında önemli bir artış olmuştur (Kaymakcan, 2006). 1951-1973 yılları arasında İmam-Hatip okullarında uygulanan eğitim programı 11 meslek ve 16 kültür dersinden oluşmaktadır (Aşlamacı, 2014). Ders dağılımı ve çeşitliliği birlikte değerlendirildiğinde, bu okullarda yetişecek nesilden beklentinin hem dinî hem de modern bilgileri

öğrenmesi olduğu anlaşılmaktadır (Türköz, 2020). 1973-1997 yılları arasında İmam Hatip okulları, önemli niceliksel ve niteliksel kazanımlar elde etmiştir. Bu dönemde İmam Hatip Liselerinin sayıları artmış, İmam Hatip mezunları üniversiteye girişte diğer lise mezunları ile eşit haklara sahip olmuşlardır (Kaymakcan, 2006; Ayhan, 2014). Kuruluşundan beri vurgulanan "din görevlisi yetiştirme" fonksiyonu zamanla geri planda kalmış, bu okullar daha ziyade dini bilen ve din görevliliği dışında farklı mesleklere yönelen gençlerin yetiştiği kurumlara dönüşmüştür (Aşlamacı, 2014).

Yakın siyasi tarihe *28 Şubat Süreci* olarak geçen dönemde İmam Hatip öğrencileri ve aileleri ciddi sıkıntılar yaşamıştır (Öcal, 2015). Millî Güvenlik Kurulu'nun ardından hükümet bir bakıma istifaya zorlanmış, yerine kurulan yeni hükümet "8 yıllık kesintisiz eğitim yasası" olarak bilinen kanunu uygulamaya koymuş (Aşlamacı, 2014) ve bu kanun ile tüm liselerle beraber İHL'lerin de orta kısımları kapatılmıştır (Gündüz, 1998). 28 Şubat sürecinin İHL'lerle ilgili diğer önemli sonucu "katsayı" düzenlemesinin hayata geçirilmesiyle mezunlarının yükseköğretime geçişte çifte standarda tabi tutulmasıdır. YÖK, önce 1998'de, üniversiteye girişte aday öğrencilerin ortaöğretim başarı puanlarının normal lise mezunları için 0,5 katsayısı ile, meslek lisesi ve İmam Hatip mezunları için ise 0,2 katsayısı ile çarpılarak hesaplanmasına karar vermiştir. 2003 yılında yeni bir kararla katsayılar normal lise mezunları için 0,8, meslek lisesi mezunları için 0,3 olarak belirlenmiştir. Yeni katsayı uygulamasıyla lise mezunları arasındaki ortaöğretim başarı puanı farkı meslek liseliler ve İHL'liler aleyhine 50 puana kadar çıkmıştır (Çakır vd. 2004; Öcal, 2015). Bu yeni mağduriyetle İHL mezunlarına üniversite kapıları kapanmıştır. Zira diğer bölümlere girmeleri engellenen İHL mezunlarının kendi alanları olarak yönlendirildikleri İlahiyat Fakültelerine, mezun sayısının yaklaşık onda biri kontenjan verilmiştir (Aşlamacı, 2014). Bu kısıtlamalara rağmen o dönemde İHL'ye kayıt yaptıran bir öğrencinin, yükseköğretime devam edememeyi veya İlahiyat Fakültesi okumak suretiyle üniversiteden mezun olsa bile kamuda iş bulamama riskini göze almış olması gerekmekteydi. 1997-2003 yılları arasındaki zaman dilimini ifade eden 28 Şubat süreci; tüm İmam-Hatip camiası için telafisi mümkün olmayan, öğrencilerde ve ailelerinde psiko-sosyal tahribata yol açan kayıp bir dönem olarak değerlendirilmektedir (Türköz, 2020).

2003 yılından günümüze kadar süregelen dönemde 28 Şubat sürecinin İHL'lerle ilgili olumsuz etkilerinin tedrici olarak ortadan kaldırıldığı gelişmeler yaşanmıştır. Katsayı probleminin giderilmesi, askeri okullara ve polis okulları-

na girişteki yasakların kaldırılması vb. düzenlemelerle İHL'lilerin maruz kaldığı mağduriyetlere son verilmiştir. Son on dokuz yıllık süreçte, çok sayıda İmam Hatip ortaokulu ve lisesi açılmıştır (Türköz, 2020). Bununla birlikte, 2017'den bu yana İHL'lerde öğrenci sayısında artış olmadığı ve kız öğrencilerin erkek öğrencilerden sayıca fazla olduğu görülmektedir (Karateke, 2021). Ayrıca bu dönemde İmam Hatip okullarından nitelik olarak beklenen verimin alınamadığı yönünde eleştiriler de yapılmaktadır (Türköz, 2020).

İmam-Hatipliler ve Ötekileştirme

Toplumsal alanda bireyler ve gruplar farklı kimlik aidiyetlerinden, algılarına kadar birçok faktöre bağlı olarak birbirini ötekileştirebilmektedir. Türkiye'de modernleşmenin getirisi tarihî süreçle birlikte şekillenen "biz" ve "onlar" kimliksel bölünmelerinden birinin kabaca ilerici-gerici, seküler-dindar/muhafazakâr kimlik temelli olduğu ifade edilebilir. Muhafazakâr/dindar kimlik, geleneğe bağlı, hayatın merkezine dini koyan, geçmişten gelen değerleri koruyan bir aidiyeti ifade etmektedir. Muhafazakâr düşüncenin geçmişe olan saygısı, bu kimliğin zaman zaman "gerici" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Kimliklerin siyasî aktörler tarafından şekillendirildiği, iktidarların ve liderlerin ürettikleri kimlik söylemlerinin de toplumda bir karşılığının olduğu, kabul gördüğü malûmdur. Dolayısıyla toplumsal kimliklerin; ben, öteki, iktidar, tarihsel bilgi birikimi çerçevesinde farklı sosyal süreçlerle şekillendiği söylenebilir (Doğan, 2018).

Laikliği; dinin, kamudan ve toplumun idarî mekanizmalarının tamamından devlet gücü kullanılarak çıkarılması, sürekli kontrol altında tutulması ve kişisel hale getirilmesi olarak anlayan ideolojik görüş (Hocaoğlu, 1995), iktidarda olduğu dönemlerde muhafazakârlığın temsilcisi olarak gördüğü İHL'lilerin kamuda yer almasını resmî kanallarla engellemeye çalışmıştır.

"Öteki" kavramı sosyal bilimlerde "ben" ve "biz" dışında kalanları, çoğunlukla da olumsuz değer yüklenenleri karşılamak için kullanılır. "Mevcut kültürün içinde dışlanmış olan" (TDK, 2021) şeklinde tanımlanan öteki; sosyolojik olarak din, dil, etnisite ve kültür bakımından farklı olan toplumsal kategorileri ifade eder. "Öteki", önyargılar ve ayrımcılığın bir arada görüldüğü bir kavramdır. Ötekilik veya başkalık bir kişi veya gruba atfedilen bir özelliktir. Ötekinin sosyal temsiller düzeyinde belirli bir farkla damgalanması, ayrımcılığa maruz kalması ve dışlanması, ötekileştirmedir (Bilgin, 2014).

Habermas (2002), egemen olan çoğunluğun, kendi kültürünü ve yaşam biçimini azınlık olanlara dikte etmesinin, farklı olanları eşitlikten yoksun bırakmasının demokratik toplumlarda ortaya çıkan kimlikle ilgili siyasî bir sorun olduğunu belirtse de Özensel'e (2020) göre "Ötekileştirme sadece hakim grup tarafından diğerlerine yapılmaz, aynı zamanda hakim olmayan gruplar tarafından baskın gruba karşı da yapılabilir". Türkiye'de İHL'lilerin belli dönemlerde siyasi irade tarafından ötekileştirilmesi bu minvalde değerlendirilebilir. İmam Hatip okullarının orta kısmını kapatma, mezunlarının İlahiyat Fakültesi dışındaki bölümlere gitmesini engellemek için katsayı uygulamasını yürürlüğe sokma ve İHL mezunlarını askerî okul ve polis okullarına almama gibi uygulamalar, o dönem ülkeyi yönetenlerin, sivil ve demokratik protestolar dışında bir gücü olmayan İHL öğrencilerine, ailelerine ve hatta tüm topluma kendi laiklik anlayışını ve ideolojisini dayatmasının bir sonucudur. Zira toplumun çoğunluğunun İHL'ler ve İHL kimliğiyle bir sorunu olmamıştır.

Kızların İHL'lerde eğitim görmeye başlamasıyla İHL'lilere yönelik siyasi-ideolojik ötekileştirme biçimlerine bir de başörtüsü üzerinden yapılanlar eklenmiştir. Başörtülü öğrencilerin okullara ve üniversite sınavına girmesini, başörtüsüyle kamusal alanda varlık göstermesini yasaklamak Schnapper'in (2005) dikkat çektiği gibi "öteki"ni dışlamak, yok saymak anlamına gelmektedir. Aytav'ın (2011), kitabında Türkiye'de öteki olmak; Yahudi, Süryani, çingene, Alevî olmak, kadın olmak, Kürt, Ermeni, Rum ve başörtülü var olmak üzerinden ele alınmış ve gayrimüslimlerin kimliğini ortaya koymadan kendini gizleme imkânı olduğu, başörtülülerinin ise azınlık olmadıkları halde kendilerini gizlemelerinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Kız öğrenciler hem İHL'li hem de başörtülü olmaları hasebiyle çok yönlü bir ötekileştirmeye maruz kalmışlardır.

Yöntem

Araştırmada, neden ve nasıl sorularına cevap arayan, insanların duygu, düşünce ve deneyimlerinin anlamlarına odaklanarak, araştırmacıya konuyla ilgili çok yönlü değerlendirme ve yorum yapma imkânı tanıyan nitel yöntemler kullanılmıştır. Nitel araştırmaların genel karakteristiği; araştırma öznesi olan kişilerin anlam dünyalarını derinlemesine ele almak, dünyaya onların gözüyle bakmaktır (Kuş, 2003). Bu meyanda "ötekileştirme" ye maruz kalmış İHL'lilerin, yaşadıkları tecrübenin hayatlarına ve düşünce dünyalarına etkisini ortaya koymak amacıyla nitel yöntemlere başvurulmuştur.

Çalışmada, bireyin duygu ve düşüncelerini kendi kavram kodlarıyla paylaşmasını sağlayan yüz yüze derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacıya daha spesifik sorular sorma imkânı tanıyan ve farklı insanlardan aynı tür bilgileri sistematik ve karşılaştırılabilir biçimde elde etmeyi sağlayan yarı yapılandırılmış görüşme formu (Kuş, 2003; Yıldırım ve Şimşek, 2000) kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Örneklem grubu; liseyi İHL'de bitirip üniversite okuyanlardan ve meslek sahibi olmuş İHL mezunlarından oluşmaktadır. Amaçlı örneklem, araştırmacının evreni temsil eden katılımcıları seçerken bazı gruplarla ilgili özel bilgilerini kullanması, araştırmada belli nitelikteki bireylerin seçilmesi demektir (Berg ve Lune, 2015). Araştırmacının kendisinin de İHL mezunu olması ve on bir yıldır İHL'lerde öğretmenlik yapması, bu okullardan mezun olup ötekileştirmeye maruz kalanları tanımasını temin etmiştir. Araştırmacı geçmişte ve günümüzde İHL'lilerin karşı karşıya kaldığı ötekileştirme biçimlerini incelemek istediği bu çalışmada, kişisel tecrübesi ve mesleği gereği, farklı öykülere sahip bireyleri seçerek amaçlı örneklem kullanmış olmaktadır. Hayatının herhangi bir döneminde İHL kimliğinden dolayı ötekileştirici davranışlara muhatap olmuş, on ikisi kadın, üçü erkek toplam on beş kişiyle görüşülmüştür. Katılımcıların çoğu 2000'li yıllarda İHL'de okumuştur. İHL'lerde kız öğrenci sayısının erkek öğrenci sayısından fazla olması (Karateke, 2021) ve başörtüsü nedeniyle kızların ötekileştirilmeye daha çok maruz kalmasıyla bağlantılı olarak, çalışma grubunun çoğunluğu kadındır. Araştırmada katılımcılar için müstear isimler kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Ocak-Şubat 2017 tarihinde elde edilmiş, etik kurulu raporu istenmemiştir. Röportaj yapılan kişilerin bağlı olduğu kurumlardan gerekli izinler alınmıştır.

Çalışma grubuna dair bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Sıra No	İsim	C	Yaş	Eğitim Durumu/Mesleği	İHL'de okuduğu yıllar
1	Ekrem	E	21	İstanbul Ü. İşletme Fak. / Öğrenci	2010-2014
2	Nalan	K	30	Kırklareli Ü. Tarih/ Araştırma Gör.	2001-2005
3	Derya	K	35	Atatürk Ü. PDR/ Rehber Öğretmen	1993-1998
4	Resul	E	24	İ. T.Ü Fizik/ Fizik Öğretmeni	2007-2011
5	Nuran	K	20	Galatasaray Ü.Felsefe /Öğrenci	2011-2015
6	Sevda	K	21	Boğaziçi Ü. Çeviribilim/ Öğrenci	2010-2014
7	Elif	K	19	Necmettin Erbakan Ü. PDR/ Öğrenci	2011-2015
8	İlayda	K	44	İstanbul Ü. İktisat Fak/Sınıf Öğretmeni	1984-1991
9	Feyza	K	22	İstanbul Ü. Siyasal Bilgiler Fak/ Araştırma Gör.	2008-2012
10	Züleyha	K	41	Konya İ.H.L/ Ev Hanımı	1990-1996
11	Büşra	K	19	Boğaziçi Ü. Psikoloji/ Öğrenci	2011-2015
12	Güzin	K	42	Boğaziçi Ü. Edebiyat Fak./Edebiyat Öğretmeni	1985-1992
13	Hakan	E	52	Ankara Ü. Siyasal Bil. Fak./ Öğretim Üyesi	1975-1982
14	Süheyla	K	31	Uludağ Ü. İlahiyat Fak./ Doktora Öğrencisi	2001-2005
15	Sema	K	22	İstanbul Ü. Beden Eğt. ve Spor Böl./ Öğrenci	2008-2012

Araştırma soruları

Araştırmada katılımcılara;

1. İHL kimliğine sahip olmaktan dolayı nasıl bir ötekileştirmeye maruz kaldınız?
2. O anda ne hissettiniz?
3. Hayatınızın sonraki kısmında bu olay sizi nasıl etkiledi?
4. Size göre İHL'lilerle ilgili olumsuz tutumun sebebi nedir?
5. Siz farklı görüş, inanç veya ideolojiye sahip kişilere karşı nasıl bir tutum içindesiniz?
6. Sizi ötekileştiren kişilerin konumunda olsanız aynı muameleyi onlara yapar mısınız?
7. Birlikte yaşama kültürü nasıl oluşur? soruları yöneltilmiştir.

Verilerin Analizi

Ses kayıt cihazıyla kaydedilen görüşmelerin deşifre edilmesinin ardından, katılımcıların cümleleri kodlanmış, en çok tekrarlanan kavramlar üzerinde temalaştırma yapılmış ve "Betimsel Analiz" tekniği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin, temalara göre özetlenip yorumlanması "Betimsel Analiz" olarak ta-

nımlanmaktadır. Bu analiz türünde, bireylerin görüşlerini ve hislerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek için, mülakat alıntılarına sık sık yer verilir ve veriler anlaşılır bir şekilde betimlenir, daha sonra bu betimlemeler yorumlanır ve birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

Verilerin analizinde güvenirliği sağlamak amacıyla, araştırma alanına ait ham verilerin bir kısmı Din Eğitimi ve Din Psikolojisi alanından iki uzmanla paylaşılmıştır. Uzmanlar ile araştırmacının yaptığı temalaştırma arasında %90 oranında uyum olduğu görülmüştür.

Bulgular ve Yorum

İmam-Hatiplilerin Yaşadığı Ötekileştirme Biçimleri

Eğitim ortamlarında yaşanan ötekileştirme

"İmam Hatip kimliğine sahip olmaktan dolayı nasıl bir ötekileştirmeye maruz kaldınız?" sorusuna verilen cevaplarda katılımcıların tamamına yakını, ilk olarak ortaokul son sınıfta İHL tercihi yaptıklarında ve sonrasında İHL'de okurken, önceki okullarından öğretmenlerinin, akranlarının, akraba ve sosyal çevrelerindeki yetişkinlerin kendilerine yönelik ötekileştirici davranışlarda bulunduğunu paylaşmıştır. Katılımcılardan bazıları İHL kimliğinden dolayı akrabalarının kendileriyle alay ettiğini, İHL'de sadece dinî eğitim verildiği düşüncesine sahip olmaları sebebiyle "İmam Hatipte okuduğun için iyi bir üniversite kazanamazsın" şeklinde yargılarda bulunduğunu söylemiştir. Kadın katılımcılar, o dönemde başörtüleri sebebiyle de ötekileştirildiklerini anlatmıştır:

> Tercih listeme İHL yazdığım andan itibaren ne yazık ki öğretmenlerim, arkadaşlarım ve akraba çevremden, diğer liselere gidebilecek bir puana sahipken böyle bir tercih yaparak kendime yazık ettiğimle ilgili tepkiler almaya başladım. "İmam Hatip mi? Tüh keşke yazmasaydın." "İmam Hatiplerin önü kapalı" şeklindeki karamsar yorumlar o dönem psikolojimi oldukça olumsuz etkiledi (Elif, 19).

> Yaşadığım şehirde o yıllarda İmam Hatip'e gidenlerin sayısı yok denecek kadar azdı. Bu tercihimiz çevremizde büyük tepkiyle karşılandı. Başarılı bir öğrenciydim ve onlara göre bu tercihle tüm okul hayatım olumsuz etkilenecekti. Okula giderken taktığımız, uzaktan fark edilen ve bizimle 'Şirinler' diye dalga geçilmesine sebep olan mavi eşarplarımız yüzünden biz zaten ötekileşiyorduk. Çok küçüktüm

> ve bu beni çok etkilemişti. İlkokul öğretmenimi çok severdim. Onu ziyarete gittiğimde bana acıyarak baktığını gördüm ve bir daha asla gitmedim (İlayda, 44).
>
> Sevinçle okuluma gideceğim ilk gün karşımızda polisleri gördük, bizi kıyafetimizden dolayı okula almadılar. Benzer olaylar eğitimim süresince devam etti. Okulumuzun yakınındaki askeri lojmanlardan şikâyet geldiğini öğrendik. Bizim kapalı okul kıyafetlerimizle okul yolunda yürümemizden lojmanlardaki askerlerin, yarbayın hanımının rahatsız olduğunu öğrendik ve yolumuzu 15 dakika uzatarak, arka yoldan okula gelmemiz gerektiğini söyledi okul müdürümüz (Süheyla, 31).

Bozan'ın (2007) yaptığı çalışmada "başka okullardaki arkadaşlarınız size nasıl bakıyor?" sorusuna İHL öğrencileri, üniversite konusu nedeniyle arkadaşlarının kendilerine acıyarak baktığı cevabını vermiştir. Katılımcılarımızın çoğunluğu üniversitedeki akranlarının güncel herhangi bir siyasî veya ideolojik tartışma sebebiyle sık sık "İmam Hatipler kapatılsın" söylemini dillendirdiklerini ifade etmiştir. Katılımcılardan Sevda'nın sözleri konuyu özetler mahiyettedir:

> İmam-Hatip mezunu olduğumu söylememe gerek kalmadan başörtüm yüzünden çoğu zaman ötekileştiriliyorum. Üstüne, İmam-Hatip mezunu olduğumu söylediğimde sınıf arkadaşlarımın ve hocalarımın yüzlerinde genellikle küçümseyici bir gülüş, bazen de göz devirme şeklinde ortaya çıkan ötekileştirme belirtileri gözlemliyorum. Bazen gerçekten meraktan bazen aşağılamak için "Hiç ölü yıkadın mı?" sorularına maruz kalıyorum. Spesifik bir olaydan bahsedemeyeceğim… hükümetin eleştirildiği ortamlarda başların bana dönmesi artık saymayı bıraktığım ufak şeyler... Bu sıralar okulumun sosyal medya hesabında her paylaşımın sonuna "#imamhatiplerkapatılsın" yazma modası var mesela. Bir İmam-Hatip mezunu olarak üniversite sınavında dil sınavına girip Boğaziçi Üniversitesi'nde Çeviribilim bölümünü kazanmış olmama şaşıranlar, "İmam-Hatipte dil bölümü mü varmış ya?" diyenler, İmam-Hatiplerde İngilizce öğretildiğini ilk defa duyanlar, hatta Coğrafya, Matematik, Tarih gibi derslerin verilip verilmediğini soranlar oluyor (Sevda, 21).

Resul ve Büşra gibi bazı katılımcılar, üniversite hocaları ve burs başvurusunda bulundukları vakıf görevlileri tarafından ötekileştirildiğini söylemiştir:

> Bir öğretim görevlisi tarafından şahsıma yönelik ötekileştirmeye maruz kaldım… Her zaman dindar kesimi kötüleme ve aşağılamaya yönelik fikirler beyan edip kendi gerekçeleriyle haklı çıkmaya çalışıyordu. Bir gün bir gazete haberi üzerinden tüm din görevlilerine ve dönemin başbakanına İmam Hatipler üzerinden "İşte bunların hepsi aynı tornadan çıkma, bunlardan bir şeyler beklemeyin" şeklindeki

> sözleri sabrımı taşıran son damla oldu. Kendisine İmam Hatip mezunu olduğumu ve bir iki kişinin yanlış hareketinden dolayı bütün kesimle alakalı olumsuz yargı oluşturmasının yanlış olduğunu, bunun derslerde vurguladığı "demokrasi" ve "özgürlük" kavramları ile çeliştiğini, düşünce ve ifade özgürlüğüne aykırı olduğunu saygımı bozmadan ifade ettim… O gün bana cevap veremedi, daha doğrusu ideolojik bazı sloganlar ile cevap vermeye çalıştı… ve dersliği terk etmemi istedi… İlk vizede beş farklı konu başlığından kompozisyon şeklinde yazı yazmamız istendi… A3 boyutunda üç sayfa yazdım… Yarım sayfa bile yazamayanlar en yüksek notları alırken, en düşük notu ben aldım (Resul, 24).

> TEV'in üniversitemde yaptığı burs mülakatındaydım. Mülakatı yapan iki kadın, bana "İmam-Hatip mezunu olduğun halde neden Psikoloji bölümü?" dedi. Benim "İmam-Hatip okullarının sadece İlahiyat fakültelerine öğrenci yetiştirmek amacı güttüğünü düşünmüyorum" diye verdiğim cevabı yarıda keserek, hızlı bir çıkışla "Biz öyle düşünüyoruz!" diye kestirip attılar. Mülakat boyunca da eski okuluma yönelik iğnelemelerine katlanmak zorunda kaldım (Büşra, 19).

1980'li yıllardan sonra İHL'ler niteliksel dönüşüme uğramış ve üniversitelerin farklı alanlarından mezun olan İHL'liler, siyaset, bürokrasi, iş dünyası ve sivil toplum kuruluşlarında önemli konumlar edinmeye başlamıştır. 90'lı yıllarda İHL'lilerin toplumdaki bu yeni konumlanışı ideolojik zeminli tartışmaların merkezinde yer almıştır. Soğuk savaş yıllarında komünizm gibi tehlikeli akımlara karşı bir engel rolü biçtikleri İHL'leri belli oranda kabullenmeye başlayan laik kesim, İmam Hatip mezunlarının üniversite tercihleri ve istihdam alanlarının genişlemesi sebebiyle ciddi bir karşıt tavır geliştirmiştir (Aşlamacı, 2014). Görünen o ki, günümüzde bu tepkisel yaklaşım devam etmektedir. Katılımcılarımızdan Büşra'nın anlatımında da yer aldığı üzere, İHL'lilerin İlahiyat dışında bir bölümde okuması belli kesimlerce halen kabullenilememektedir. Sosyal medyada "#imamhatiplerkapatılsın" şeklinde söylemlerin olması da bu karşı duruşun göstergesidir. Sınavla öğrenci alan, nitelikli okul kapsamındaki proje İHL mezunlarının bürokraside belli makamlara gelmeleri, İHL'lilerin buralarda olmaması gerektiğini düşünen kesimleri harekete geçirmekte ve bu kişilerin eğitim gördükleri üniversiteler değil, liseleri gündemde tutulmak suretiyle, aleyhte kampanyalar yürütülmektedir. Halbuki İHL'li kimliklerine odaklanılan bu kişiler ya yurt dışındaki belli başlı üniversitelerde eğitim görmüş ya da Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden mezun olmuştur.

İHL'li kız öğrenciler çift yönlü bir ötekileştirmeye maruz kalmışlardır. Alıntılardaki örneklerde olduğu gibi bir yandan bazı toplum kesimleri tarafından, di-

ğer yandan da dönemin yönetici zümresince dışlanmış, yasal hakları ellerinden alınmıştır. Katsayı uygulamasıyla İlahiyat dışında bir yüksek öğrenim kurumuna gitmeleri engellenen İHL'liler, kamusal alanda başörtüsünün yasaklanması nedeniyle de ya okulu bırakıp, açık öğretim programlarına devam etmişler, ya da peruk takarak okullarını bitirebilmişlerdir.

> Katsayı uygulamasıyla başladı, ötekileştirme. Arafta kalmayı lise son sınıfa geldiğimizde iliklerimize kadar hissettik… Yoğun ve yorucu geçen karar verme sürecinden sonra açıköğretime geçmek zorunda kaldım. Açıköğretim lisesine kayıt yaptırmak için gittiğimde oradaki görevli başörtülü fotoğrafımı kabul etmemişti. Köyden benimle gelen anneciğimle konfeksiyonlardan kapı kapı fotoğraf çektirmek için peruk aramıştık ama kimse vermemişti. En son tanıdık bir konfeksiyondan yalvar yakar bir peruk almıştık, hemen resim çektirip geleceğimizi söyleyerek. O gün ağladığım kadar hiç ağlamamıştım, daha önce. Tabii daha çok ağlayacağım günler varmış ilerde…. Açıköğretim lisesi müdürlüğüne fotoğrafı getirince oradaki memur "Hadi burayı bitirdin, İmam-Hatipte aldığın yamalı bohça eğitimi de dershanede yamadın, üniversiteyi kazandın diyelim. Bu komik perukla mı okuyacaksın?" demişti. Söyledikleri hep aklımın bir köşesini kurcalayıp durdu (Derya, 35).

> Lisede gittiğim dershanede bazı arkadaşlarımızın İmam Hatipli öğrencilerin puanının kırılmasına sevindiğini gördüm. Hatta bir keresinde bir arkadaşımız "Kesinlikle puan kırılmalı yoksa bize haksızlık olur, onlar iyi üniversitelere gitmeyi hak etmiyorlar, o bizim hakkımız" demişti. Arkadaşa kırılamadım bile. Demek ki bizden korkuyorlar diye düşünmüştüm ve Allah'ın bize güç verdiğine inandım… Üniversite sınavlarında il birinciliğim oldu ve ilde resimlerimi paylaşmak istediklerini söylediler, kabul etmedim. Dershane sahipleri, açık bir bayan arkadaşımızın vücudunun üstüne bilgisayardan benim fotoğrafımı ekleyip şehirde her yere asmışlardı. Bayanın resminin altında adım yazdığından birçok arkadaş durumu netleştirmek için beni aramıştı. Arayış sebeplerinin tebrikten ziyade fotoğrafın sırrını çözebilmek olması da benim için acı bir tecrübe oldu. Bu olay beni gerçekten üzdü çünkü bazen kendi hayatınız adına sizin sözünüzün dinlenmediği oluyor… Bir sene kadar asılı kaldı resimler. Beni tanımayan kişilere derece yaptığımı hiç söylemedim (Süheyla, 31).

Hayatının farklı evrelerinde farklı çevrelerden gördüğü ötekileştirici tutum ve davranışları anlatan Güzin'in paylaşımı, İHL'li bir kadının yaşam boyu karşılaşabileceği ötekileştirme biçimlerini ortaya koyar mahiyettedir:

> Hâlâ ötekileştirilmeye maruz kaldığımı söyleyebilirim. Öncelikle ailemden. İki

> ablam da farklı görüşlerde… Özellikle büyük ablamdan inanılmaz bir ötekileştirme gördüm. Almanya'da okuyordu, döndüğünde tatillerde benimle konuşmuyordu, benimle bir yere gitmiyordu, yürümüyordu. Okulum Acıbademdeydi. Arkamızda Hukukçular Sitesi vardı, İmam Hatipte okuduğum yıllar boyunca Hukukçular Sitesi sakinleri tarafından, üniversiteye gittiğimde Boğaziçi'nde, İmam Hatipli olduğumu öğrenmeden önce başörtüsünden dolayı, sonra İmam Hatipli olduğumu öğrendikten sonra o kimlikten dolayı, öğretmenliğe başladıktan sonra, İmam Hatip dışındaki tüm okullarda İmam Hatipli ve örtülü olduğumdan dolayı sistemli, koordineli bir halde ötekileştirmeye maruz kaldım… Hiçbir Edebiyatçının ne okuttuğu sorgulanmazken benim okuttuğum kitaplar çocuklara özel olarak soruluyor, idare veya mesai arkadaşlarım tarafından. Verdiğim örnekler, çocuklarla ders dışında yaptığım çalışmalar… (Güzin, 42).

Katılımcımızın da dile getirdiği üzere İmam Hatip okullarının kız öğrencileri ve mezunları hem İHL kimliği hem de başörtülü olmalarından dolayı çok yönlü bir ötekileştirmeyle karşılaşmaktadır. 1950'lerden itibaren dindar muhafazakâr insanların kızlarını okutmaya başlamasıyla birlikte başörtüsü, sistem içerisinde "ben de varım" diyen toplum kesiminin çevreden merkeze taşıdığı en görünür simge olmuştur. İHL mezunu genç kızlar, azınlık olmadıkları halde azınlıklar gibi, devlet dairelerinde görev alamamış, hâkim, subay, vali olamamıştır. Zira başörtülü olmak, laik olamamanın, mürteci olmanın sembolü sayılmıştır (Aytav, 2011). "Türkiye'de Farklı Olmak" adlı kitapta; Aleviler, Çingeneler ve Hristiyanlar gibi kesimler "ötekileştirilenler" olarak tanıtılmaktadır (Toprak vd., 2009). Bu kesimlerin Türkiye nüfusundaki oranına bakılırsa, İHL'li ve başörtülü olanların yaşadığı ötekileştirmenin kıyas kabul etmeyecek kadar büyük olduğu anlaşılır. Nüfus anlamında Türkiye'de yaşayan çoğunluktan olmalarına rağmen, İHL'liler, milletin kurduğu, devlet eliyle açılan okulda okumaktan dolayı ötekileştirilmektedir. Kitapta bahsi geçen kimlikleri taşıyan kişiler, başörtülüler gibi, kamuda sembol kabul edilen bir giyimle görünür olmak durumunda değildir. Bu nedenle karşılaşabilecekleri ötekileştirici tutum ve davranışlar, başörtülülerin maruz kaldıkları kadar geniş bir alanı kapsamamaktadır. Son dönemde üniversitede ve kamuda başörtülü olarak var olma imkanına kavuşmuş olsalar da temsil ettikleri kimlik ve taşıdıkları sembol sebebiyle başörtülü İHL'lilere yönelik bazı ötekileştirici tutum ve davranışların halen devam ettiği görülmektedir.

Bazı dinî gruplar tarafından yapılan ötekileştirme

White (2013), dinî, kültürel, etnik farklılıkların dışında aynı iktidarı ve kamusal alanı paylaşan grupların da rekabet sebebiyle birbirini çeşitli aidiyetler üzerinden ötekileştirdiğini vurgulamaktadır. Bazı dinî grupların, özellikle din eğitimi sahasında alan kazanma gibi sebeplerle İHL'ler aleyhine propagandaları White'ın tespitine örnek teşkil etmektedir. Yaşayan herkesin muhatabı olan din, hiç kimseyi dışlamayan, herkesi kucaklayan ve ötekini anlamaya çalışan empatik bir dil tavsiye etmektedir. Oysa kendisini hakikatin merkezinde gören bazı dinî gruplar, dindar olsun olmasın ötekine karşı son derece dışlayıcı bir dil kullanmaktadır (Okumuş, 2019). Bazı katılımcılar aralarındaki herhangi bir fikir ayrılığında bazı dinî grup mensuplarının kendilerine "İmam Hatipliler inançsız" suçlamasını yönelttiğini anlatmıştır:

> Kayınvalidem bir cemaat mensubu idi. … Sık sık bu cemaatin toplantılarına katılıyordu… Kayınvalidem katıldığı sohbetin içeriği hakkında pek fikir sahibi olamadığı için, beni sohbet başkanı ile karşı karşıya getirdi. Birkaç kez tartışmamız oldu. Ben o hanıma Kur'an-ı Kerim'den delillerle fikrimi savunurken o da kerametlerle, menkıbelerle zaman zaman da ayetlerle deliller getirdi. Uzlaşamadığımız bir tartışmanın sonunda bana "Zaten İmam Hatiplerde okuyanlar hep böyle inançsız oluyor!" deyiverdi (Züleyha, 41).

> İmam Hatipli olmamdan dolayı dindar ve dinle ilgisi olmayan iki grup tarafından da olumsuz eleştireler aldım. Cemaat mensubu dindar bir hanım "İmam Hatipler de çok bozuk kızımı özele veriyorum" demişti. Çok alınmıştım, çünkü kızının yaptığı olumsuz davranışları ne ben yapıyordum ne de arkadaşlarım. (Süheyla, 31).

Yıldız (1999), İHL öğrencilerinin üstlendiği misyon itibariyle sürekli toplumun gözü önünde olduğuna vurgu yapmıştır. Aldıkları dinî eğitim sebebiyle toplumun bu öğrencilerden dinî ve ahlâkî anlamda mükemmel bir duruş beklediğine ve öğrencilerin yaşının ve içinde bulundukları gençlik psikolojisinin hesaba katılmadığına dikkat çeken Yıldız, üst düzey beklentilerin öğrenciler üzerinde psikolojik baskı oluşturduğunu iddia etmektedir.

Dinî grup mensubu kadınlarla ilgili yapılan bir çalışmada, grubun içindeki bazı sohbet hocalarının İHL'lere yönelik olumsuz cümleler sarf ettikleri bilgisine yer verilmektedir:

> İmam Hatipler de bozulmuş orada da çok kötü şeyler oluyormuş, çocuk düşürüyorlarmış, tuvaletlere atıyorlarmış (Kadın sohbet hocası).

Aynı çalışmanın gözlem sürecinde araştırmacı, Fatih ilçesi Çarşamba semtinde 60 yaşlarında bir erkeğin, İmam Hatip ortaokulunun önünde bekleyen velilere yaklaşıp "Niye çocuğunuzu bu okullara gönderiyorsunuz? Buralardan yetişenler büyüyünce anne babasını kesiyor" dediğini aktarmıştır (Işık, 2021). Ayrıca söz konusu dinî grubun medyatik hocalarından biri de İHL'lere ve İlahiyat Fakültelerine yönelik önceden beri bilinen eleştirel duruşunu bir adım öteye taşıyarak, katıldığı bir televizyon programında "…Ben şu anda alenen söylüyorum, bütün vatandaşlarıma, çocuklarınızı İmam Hatip ve İlahiyatlara göndereceğinize düz ortaokul ve liselere gönderin, daha az hasarla çıkar…" cümlelerini sarf etmiş[1] ve kamuoyu önünde İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerini ötekileştirici bir tutum sergilemiştir. DÖGM (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü) ve ÖNDER İmam Hatipliler Derneği tarafından söz konusu dinî grup temsilcisinin sözlerine yönelik açıklamalar yayınlanınca, bu şahıs, konuşmasında İmam Hatiplilerin %7'lik bir kısmında sorun olduğunu söylediğini, %93'ü tenzih ettiğini ifade etmiştir[2]. Ancak bu orana nasıl ulaştığına dair bir bulgu veya belge göstermemiştir.

Grubun tanınmış simaları vasıtasıyla medyaya yansıyan bu tavra ilaveten bazı dinî grup mensuplarının günlük hayatta da kendilerinden farklı dinî görüşleri dile getiren İHL'lileri "dinsiz", "inançsız" olmakla ya da "Ehl-i Sünnet" olmamakla itham ettikleri görülmektedir. Bazı dinî grup temsilcilerinin bu yaklaşımı ve dinî grup mensubu bazı kadın hocaların, mahalle sohbetlerine katılanların çocuklarını medreselere göndermelerini teşvik için, İHL'leri kötülemeye yönelik mesajlarının dinleyici kitledeki yansıması; "İmam Hatiplerde çocuk düşürüyorlarmış, tuvaletlere atıyorlarmış" veya "İmam Hatiplerden yetişenler anne-babasını kesiyor" suçlamaları olmaktadır. Bu mesnetsiz itham ve iddialar, İHL'liler tarafından iftira ve karalama çabası olarak değerlendirilmektedir.

Ötekileştirici Tutumlar Karşısında İmam Hatiplilerin Hisleri ve Tepkileri

Görüşme yaptığımız kişilerin ötekileştirmeye dair yaşadığı tecrübeler de söz konusu olayın hayatlarının sonraki aşamalarındaki etkisi de birbirinden farklıdır. Ötekileştirici davranışların katılımcılarda hem olumlu hem de olumsuz olarak nitelendirilebilecek etkiler bıraktığı anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar, maruz kaldıkları muameleden dolayı kendilerini kötü, değersiz, akranlarından düşük seviyeli veya öteki gibi hissettiklerini söylemişlerdir:

1 https://www.youtube.com/watch?v=OcrRuwPx6MM&ab_channel=KontvHaber

2 https://twitter.com/c_ahmethoca/status/1441426123037069313/photo/1

> İmam Hatip'e başladığım yıllarda bu olaylar gelecek kaygımı artırdı, İmam Hatipleri diğer okullardan aşağı bir konumda görmeme sebep oldu. Bu durum ergenlik döneminde beni fazlasıyla üzdü, ortalamanın üstünde bir puanla liseye girmeme rağmen akademik olarak akranlarımdan düşük seviyedeymişim gibi hissettirdi (Elif, 19).

> Kendimi cidden "öteki" gibi hissettim, "farklı" idim, bu farklılığı kötü bir şeymiş gibi göstermeye çalışan insanların arasındaydım. Olaydan sonraki günler şokta idim. Arkadaşlarımla konuştum, herkes çok şaşırdı. Beni asıl şaşırtan şey vakıf temsilcilerinin tenkitlerini, kızları yaşında birine düşmanca bir tavır içinde yapmış olmasıydı… Sonrasında bir daha bu vakıfla alakalı bir şeye başvurmamaya karar verdim. Aslında başta bu vakfın benim gibi tesettürlü bir kıza burs vermeyeceği yönünde şüphelerim vardı ama önyargıda bulunmak istemedim. Sonra anladım ki bu vakıf geçmişten gelen ideolojilere saplanıp kalmış (Büşra, 19).

Bir kişi, İHL'lileri "ölü yıkayıcı" olarak gören arkadaşlarının sorularını tuhaf ve komik bulduğunu anlatmıştır:

> "Hiç ölü yıkadın mı?" sorusu bana ilk sorulduğunda kahkaha atmıştım. Birilerinin hâlâ "ölü yıkayıcılar" zihniyetinde olması aşağılayıcı olmaktan ziyade son derece tuhaf ve komik gelmişti (Sevda, 21).

Görüştüğümüz İHL'liler, 28 Şubat post modern darbesine bizzat tanık olmamalarına, yakın tarihteki bu olayı kendilerinden önceki neslin anlatımlarından bilmelerine rağmen, maruz kaldıkları ötekileştirici davranışlar sebebiyle, o dönem İHL kimliğine sahip olanların neler yaşadığını daha iyi anladıklarını vurgulamışlardır:

> Aradan seneler geçmesine, İmam-Hatiplere yapılan haksızlıkların artık rafa kaldırılmasına ve bizim daha özgür hareket etmemize olanak sağlayan bir yönetim olmasına rağmen insanların hâlâ bizi hakir görmelerine şaşırmıştım ve o an gerçekten 28 Şubat'ı yaşayan ablalarımın neler çektiğini, kimlerle mücadele ettiğini ucundan, kıyısından da olsa anladım (Büşra, 19).

Özgür (2015), İHL öğrencilerinin okullarıyla ilgili çekişmelerden bıktığını, çoğunlukla siyasî tartışmaların dışında gündelik yaşamına devam eden bireyler olduğunu ifade etmektedir. Özgür'ün değindiği gibi katılımcılarımız kendilerini öğrenci kimliğiyle tanımlamakta, diğer öğrencilerden farklı bir muameleyle karşılaşacaklarına ihtimal vermemekte, bu tür tavırların geçmişte kaldığını düşünmektedir. Bu nedenle, İHL'lilere hâlâ ideolojik ve siyasî bir yaklaşım sergilenmesini yadırgamaktadır.

Ötekileştirici tutumlar karşısında üzüldüğünü, geleceğe dair kaygılarının arttığını ve kendilerini başka bir ülkedeymiş gibi hissettiğini ifade eden katılımcılar, olayın ardından sıcağı sıcağına verdikleri tepkilerin zamanla değiştiğini, muhtelif yaşam dönemlerinde kendilerini sürekli açıklama yapmak zorunda hissettiklerini ya da ispatlamaya çalıştıklarını paylaşmışlardır:

> Aynı olayın sürekli tekrarlanacağını anladım ve hep aynı kalıp cümlelerle cevap verdiğimin farkına vardım. Kendimi devamlı açıklama yapma zorunda hissediyorum, birçok kişide İmam Hatiplilerin İlahiyattan başka bölüm seçmedikleri, iyi üniversitelerde okumadıkları düşüncesi var. Çabam genelde bu algıyı değiştirmeye yönelik oluyor (Nuran, 20).

> Geçmişimizle ilgili sorulara kaçamak cevaplar verdiğimiz, köşeye sıkıştırılmışlık duygusu yaşadığımız anlar oldu (Hakan, 52).

Bazı katılımcılar sürekli kendini ifade etme ya da ispatlama çabası içinde olmanın yıpratıcılığına dikkat çekmiştir:

> Daha sonra bu durumu umursamamayı öğrendim ve benim için tek hedef çok okumak dünyayı anlamaya çalışmak, güçlü olmak, çok çalışmak ve herkese "bakın ben İmam Hatibe gittim ama sizler gibi meslek sahibi oldum ve sizden daha bilgili ve kültürlüyüm" psikolojisine dönüştü. Şimdi düşünüyorum da çok yorucuymuş, kendini birilerine ispat etmeye çalışmak…. (İlayda, 44).

> Üniversiteye geçtiğim zaman bu beni çok yordu. Çünkü artık hemfikir olmadığım insanlar vardı etrafımda… Farklıydım ve azınlık olmak beni yordu… Okul mülakatlarında aynı şekilde "Bir İmam Hatiplinin burada işi ne?" dediler (Sema, 22).

> Hep gardımı alarak yaşadım, böyle yaşamak çok zor, "Herkes bir yerden vurabilir sana, onun için güçlü olmalısın". Güçlü olmak bende şöyle neşvü neva buldu; çok okumak ve meslekî anlamda gelişim, çok farklı boyutlardan dünyayı anlamak ve yorumlamak (Güzin, 42).

İlayda, diğer katılımcılardan farklı olarak, ötekileştirilme tecrübesinin kendisini başörtüsünü çıkarmaya yönelttiğini söylemiştir:

> Üniversiteye geldiğimde başörtümden dolayı görünmekten çok yorulmuştum. O zamanki psikolojiyle başörtümü çıkardım ve kendimce herkes gibi oldum. Yani görünmez… (İlayda, 44).

Ötekileştirici davranışlara maruz kalan İHL'li bireylerin çoğu, bu tavırların kendilerinde genelde olumsuz duygulara neden olduğunu, bununla beraber İHL kimliğinden gurur duyma ve buna şükretme gibi olumlu etkiler bıraktığını da anlatmışlardır:

> Ben İmam-Hatipli oluşumdan her zaman onur ve gurur duydum, bu olay bunu perçinledi diyebilirim (Büşra, 19).
>
> İmam Hatip Lisesinde okumanın bana bir bakış açısı kazandırdığını düşünüyorum. Yaşadığım bu olay bütün hayatım boyunca İmam Hatipte okuduğum için ne kadar şanslı olduğumu düşünmemi sağladı (Züleyha, 41).
>
> Sahip olduğum kimliğin hem bir gurur vesilesiyken hem de büyük bir sorumluluk anlamına geldiğini anlamış oldum (Feyza, 22).

Feyza'nın dikkat çektiği sorumluluk hissetme olgusunun, başka katılımcılarımız tarafından da dile getirilmiş olması, ötekileştirici davranışların kişilerde "azmimi artırdı" cümlesiyle özetlenebilecek bir tutum geliştirmeye neden olduğunu göstermektedir.

> Derslerde daha azimli olma ve kendimi geliştirme çabamı artırdı. Ben hocalarımın gözünde "gerici ve bağnaz" bir öğrenciyim, onların istediği gibi bir öğrenci değilim. Temsil ettiğim fikirler ve kesimler yıllarca aşağılanmış ve zulüm görmüş. Sınıfta İmam-Hatip mezunu veya başörtülü olmayan insanlar bir çalışıyorsa benim on çalışmam gerek ki bizim hakkımızdaki inançlarını sarsabileyim (Sevda, 21).
>
> Birileri tarafından dışlanmak, aşağılanmak ergen biri olarak çok üzmüştü beni. Daha azimli olmama vesile oldu. İçimdeki yaralarla tabi. (Nalan, 30).
>
> Yaşadığım bu olaylar taşıdığım İmam Hatip bilincine olan bağlılığımı ve gayretimi arttırdı. Edindiğim tecrübeler sayesinde artık girdiğim her ortamda mezun olduğum liseyi gururla söyleyebiliyorum (Elif, 19).
>
> Bu durum beni kamçıladı, kabuğuma çekilmektense aktifleştirdi... (Sema, 22).

İsmet Berkan, diğer liselerden mezun olmanın, öğrencilere ayrı bir kimlik kazandırmak gibi bir işlevinin olmadığına, İHL'li olmanın ise başlı başına bir kimlik sahibi olmak anlamına geldiğine işaret etmektedir. Berkan, bu kimliğin kimi zaman sahiplerine acı verdiğini, bu yüzden bazı İHL'lilerin kimliklerini saklamak zorunda kaldığını belirtmekte, İHL kimliğini taşımanın oldukça zor bir durum olduğuna dikkat çekmektedir (Berkan, 2004). Kanburoğlu'nun makalesinde İHL öğrencilerinin "ötekileşme"lerinin çift yönlü olarak okunabileceği ifade edilmiştir. Zira İHL öğrencileri bir taraftan toplumun onlar için kurguladığı kişilik ve roller üzerinden diğer okulların öğrencilerinden farklı görülerek ötekileştirilmekte; diğer taraftan bizzat kendileri, diğerlerinden farklı olma ve farklı yaşama gibi bir misyonu üstlenmektedir. İHL öğrencileri, bir yandan kendilerini "diğer" gençlerden ayıran "İmam Hatipli olmak" söylemini benim-

serken; diğer yandan toplumun kendilerini "diğer" gençlerden farklı görmesini istememektedir (Kanburoğlu, 2013). Katılımcılarımızın ötekileştirilmeye karşı durma mücadelesi verirken sergiledikleri tutumu İHL kimliğine borçlu olduklarını dillendirmeleri ve bunu "diğerlerinden farkımız" şeklinde izah etmeleri çift yönlü işleyen bir kimlik algısına sahip olduklarını göstermektedir. Çalışmamız kapsamında, ötekileştirici davranışlar karşısında bir taraftan çok üzülüp incindiklerini, diğer taraftan İHL bilinci ya da kimliğine sahip olmaktan gurur duyduklarını anlatan katılımcıların sözleri, Berkan ve Kanburoğlu'nun işaret ettiği İHL kimliğiyle ilgili paradoksal tutumun tezahürleri olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların İmam Hatip Okulları ve Öğrencileri ile İlgili Olumsuz Tutumun Sebeplerine İlişkin Algıları

Katılımcıların tamamına yakını İHL'lilere yönelik olumsuz tutumun önyargılardan kaynaklandığına vurgu yapmıştır:

> Ön yargılar ve dine karşı aşağılayıcı tutumlar (Nalan, 30).
>
> Çoğu kişinin yetersiz ve yanlış bilgileri, önyargıları (Sema, 22).

Katılımcılara göre, İHL'lerle ilgili ötekileştirici tavrın sebeplerinden biri de toplumun bazı kesimlerinin bu okulları ve öğrencilerini tanımamalarıdır. Bu konuya dair değerlendirmelerde, sık sık "insan bilmediğinin düşmanıdır" sözüne atıfta bulunulmuştur:

> İnsan bilmediğine düşman (Derya, 35).
>
> Önyargıların sebebi, birincisi çok kulaktan dolma şeyler. İkincisi, Türkiye'de herkes başkasını tanımaktan imtina ediyor, başkasının hikayesi bize hiç cazip gelmiyor. Hiç tanımaya çalışmıyoruz. Hikayesini benimle paylaşabilir mi, bir adım atayım diye bir derdimiz yok (Güzin, 42).
>
> Bence insan bilmediğinden korkar, bizi tanımıyorlar (Süheyla, 31).

İmam Hatip okullarında eğitim gören öğrencilerin dinî kimlik sahibi olmalarının da ötekileştirilmelerine neden olduğu katılımcılarca dile getirilmiştir.

> Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana örselenen, kötülenen, aşağılanan fikirlerin okul formuna dönüşmüş hâli İmam Hatipler. İmam Hatiplerin bu kadar yaygın ve özgür kurumlar haline gelmeleri yıllarca bu örselemeden ekmek yiyenlerin hegemonyasının bittiğinin habercisi. Bu durumdan korkan, rahatsız olan, artık üstünlüğünü iddia edemeyeceğini bilen kesimin olumsuz tutumu ve bunu çocuklarına aşılamaları sonucu sosyal medyada #imamhatiplerkapatılsın yazan gençler ortaya çıkıyor (Sevda, 21).

> Tanımamak ve insanların İslam'la olan ilişkilerini düzgün bir zemine oturtmamaları… İslam'ı yeterince tanımıyorlar. İslamofobik propagandaların her geçen gün sayısının arttığı bir dünyada İslam sandıkları şey bu propagandalardan ibaret. Bununla bağlantılı olarak İmam Hatipleri tanımıyorlar. Üniversite boyunca pek çok arkadaştan "Biz İmam Hatipleri bağnaz bir şekilde sadece din eğitimi verilen, dünyanın sorunlarıyla ilgilenmeyen okullar sanıyorduk" itirafını duydum veya İngilizcemin ek eğitim almadan çok iyi seviyede oluşuna "İmam Hatipte İngilizce eğitimi bu kadar iyi mi?" şeklinde şaşkın tepkiler... İmam Hatiplilerin, adeta başkalarının yaşamına müdahale etmeye programlı olarak mezun olduğu gibi yanlış algılar var (Feyza, 22).

> Bence temel sorun insanların dinden korkması. İslamofobi ülkemizde çok yaygın (Hakan, 52).

Gökaçtı (2005)'nın dikkat çektiği üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren var olan dine karşı olumsuz bakış açısı ve kendilerini daha çok "laik olma" üzerinden tanımlayan kesimin dindarlara kayıtsız kalması, dindarların ve dolayısıyla İHL'lilerin yabancı gibi algılanmasına ve onlarla diyalog kurulamamasına neden olmuştur. İki farklı toplum kesimi arasında duvarlar örülmesinde en önemli etkenin laik kesimin tavır almaktan öte, modernleşme adına, dindar kesime müdahalede bulunması olduğunu ayrıca belirtmek gerekir. Katılımcılarımızın konuşmalarında yer verdikleri; "insan bilmediğinin düşmanıdır", "bizi tanımıyorlar" gibi ifadeler, bu iletişimsizliği ortaya koymaktadır. Özgür'ün ifadesiyle (2005), İHL'liler laiklerin, tanımadan, önyargılarla kendilerine dayatmaya çalıştığı kategorik ayrımı reddetmekte, siyasî bir yönelimin temsilcileri olarak anılmak istememektedir.

Katılımcılar, bazı dinî grupların, İmam Hatip okullarındaki din eğitiminden rahatsız oldukları için İHL'lileri ötekileştirdiğini iddia etmiştir:

> Bazı cemaatlerin belli konularla ilgili kalıplaşmış yargıları var ve genel olarak İmam Hatipte verilen doğru din eğitimi bu yargıların karşısında duruyor. Bu da cemaatlerin İmam Hatip ve İlahiyat öğrencileri ve öğretmenlerinin fikirlerini kabullenmesini zorlaştırıyor (Züleyha, 41).

Türkiye'de İHL'li algısı üç ana kategoride değerlendirilebilir. Birincisi, İHL'lileri yetkin insanî ve meslekî özelliklere sahip olarak görme eğiliminde olan muhafazakârlardır. İkincisi, İHL'lileri dinî ve meslekî alanda yetersiz gören bazı İslamcı gruplardır. Üçüncüsü de İHL'lilerin zihniyetini ve toplumsal hayattaki faaliyetlerini, kendi idealize ettikleri zihniyete uymadığı için beğen-

meyen laik kesim olarak ifade edilebilir. İkinci kesimdeki grupların, Cumhuriyetin kuruluşundan beri kamu kurumlarında yetişen din bilginlerine karşı olumsuz tavır içinde olduğu bilinmektedir. Bu gruplar, kendi dinî içtihatlarına göre İHL okullarını beğenmemekte, buralardan yetişenleri de laik sistemin taşıyıcısı, yanlış bir düzenin ve zihniyetin müntesipleri olmakla itham etmektedir (Özensel ve Aydemir, 2016; Erkilet, 2004). Bazı cemaatler İHL'lilere güvenmemekte hatta resmî kurumlarda yetişen imamların arkasında namaz kılmamakta, Cuma namazlarını kendi mescitlerinde kılmaktadır (Aydın, 2004). Katılımcılarımızın paylaşımlarında yer bulan örnekler, dinî gruplarla ilgili bazı araştırmalardaki bulgular ve bazı dinî grup temsilcilerinin medyaya yansıyan söylemleri, bu grupların İHL'lilerle ilgili olumsuz tavrının günümüzde de devam ettiğini göstermektedir.

Mezunu oldukları kurumla ilgili özeleştiri yapan katılımcılarımız, son dönemde İHL'lerde eğitim kalitesinin düştüğünü ve bu durumun da güncel ötekileştirici tutumları tetiklediğini vurgulamıştır:

> Son zamanlarda İmam Hatiplerin sayısının artması ama kalitenin azalması ötekileştirici tutumu biraz arttırdı… Ben bile artık İmam Hatipli olduğumu söylemeye çekinir hale geldim. Daha önceden puansız öğrenci alan bazı eğitim kurumlarının İmam Hatip'e dönüştürülmesi ve bu okullardaki öğrencilerin davranışları bunda çok etkili oldu. Tabelasını görmesek "burası İmam Hatip değildir" diyeceğimiz kurumlar olumsuz tutumun artmasına sebep oldu bence. Bir gurubun yanlışları tabi ki bütün hepsi aynıdır yorumuna sebep olamaz. Dönüşümden önce Anadolu İmam Hatip statüsünde olup halen bu şekilde eğitime devam eden kurumlar kalitesinden ödün vermemektedir. Ümidimiz odur ki adında İmam Hatip olan tüm kurumlar bu kaliteye erişebilsinler. Çünkü İmam Hatipler; fen, doğa ilimleri ve sosyal ilimlerle, dinî, millî ve manevî değerlerin kazandırıldığı kurumlardır (Resul, 24).

> Türkiye'de isim yapmış üniversitelerde İmam Hatiplilerin az olması, İmam Hatiplerin kendi reklamını iyi yapamaması, son dönemde İmam Hatiplerin çoğalmasıyla birlikte kalitenin düşmesi (Nuran, 20).

İHL'liler, farklı toplum kesimlerine dair hangi bakış açısına sahip olurlarsa olsunlar, kendilerini bu toplumun dışında görmemekte, söylemleri ve eylemleriyle de bu toplumdan kopmak istememektedirler (Gökaçtı, 2005). İHL'lerde son dönemde niteliksel düşüş olduğu güncel söyleminin katılımcılarımız tarafından da dile getirilmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.

İmam Hatip Liselilerin "Öteki"ne Yönelik Tutumu

Eğitim ve çalışma hayatlarında ötekileştirici davranışlarla karşılaşan katılımcılar, farklı düşünce ve yaşam biçimine sahip insanlara yönelik yaklaşımlarını öğrenmek amacıyla sorduğumuz "Siz farklı görüş, inanç veya ideolojiye sahip kişilere karşı nasıl bir tutum içindesiniz?" sorusunu cevaplarken en çok empati ve hoşgörü kavramlarına atıfta bulunmuşlardır. "Kendini diğerinin yerine koyabilme, diğerinin bakış açısıyla bakabilme kapasitesi olarak empati, bireyin kendine ve diğerine ilişkin imgelerinin farkındalığına katkıda bulunur." Empati sahibi olmak, bireyin kendini ve diğerini bir kitlenin herhangi bir parçası olarak görmesine, kitle içinde eriyip yok olmasına, özetle bireylik yitimine karşı direnebilmesinin psikolojik şartıdır (Bilgin, 2014).

> Hoşgörülü ve empati sahibi olduğumu düşünüyorum. Bölümümdekilerin gece içip sınava çalışamadıklarında bana dertlenmeleri, eşcinsel kişilerin benimle rahatça konuşmaları ve "Senin duan kabul olur, sınavım var dua eder misin?" veya "Nazar oldum galiba, bana bir okur musun?" gibi komik olduğu kadar samimi taleplerle karşılaşmam da hoşgörümü yansıttığımı gösteriyor bence. Çünkü hoşgörü sahibi olmasaydım, onların fikirlerine saygı duyduğumu ve karşılığında da aynı saygıyı beklediğimi hissettirmeseydim benimle bu şekilde rahat iletişim kuramazlardı (Sevda, 21).

> Farklı görüşte olanlara son derece saygılıyım. Empati kurmak benim için daha kolay. Öteki olmayı bilen biri olarak özellikle bunu Müslümanların yapması gerekir (İlayda, 44).

> Hoşgörü ve empati sahibi olduğumu düşünüyorum. Çünkü karşımdaki kişiye yaşam tarzından ötürü saldırgan yaklaşmanın dinimle bağdaşmadığına inanıyorum. Ötekileştirici bir tutum takınırsam beraber yaşamak imkânsız hale gelir… Farklı inanç ve görüşlerden kişileri rahatsız edecek bir konuşmadan, aşağılamaktan ve dalga geçmekten kaçınırım. Bana göre yanlış bir inanç, görüş veya ideolojiye mensup her kimse ona saygı duymak zorunda hissediyorum. (Feyza, 22).

> Farklı görüşteki insanlara önyargı ile yaklaşmıyorum ve onları kırmamaya çalışıyorum... Elimden geldiği kadar hoşgörülü ve empatik olmaya çalışıyorum (Ekrem, 21).

"Empati ve Din" adlı çalışmasında Ayten (2010), dinî öğretilerin başkalarını düşünmeyi ve empatiyi teşvik ettiğini, dinin ahlâkî ilkelerinin de başkalarını anlamayı öğütlediğini belirtmektedir. Dinin ahlâkî öğretileri, zor durumda olanları

anlamak gibi erdemleri de kapsayan manevî bir olgunlaşmayı desteklemektedir. Ayten, dindarlık ile empatik eğilim arasında olumlu bir ilişki ve etkileşimin olduğunu tespit etmiştir. Çalışmaya göre; dindarlığın inanç-etki boyutu çerçevesinde değerlendirilen dinî eğilimlerdeki artış "başkalarının derdiyle dertlenme, onların içinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlama, acılarını paylaşma ve onlara merhamet duygularıyla yaklaşma" gibi empatik yönelimleri arttırmaktadır. Dindarlık-empati ilişkisini konu edinen birçok araştırmada da dindarlık ile empatik eğilim arasında olumlu ilişki olduğu ortaya konmuştur (Uysal, 2007; Şahin, 2008; Koç, 2008). Katılımcılarımız da "öteki" olmanın ne demek olduğunu iyi bildiklerini söylemişler, aynı durumda olabilecek kişilerle kolaylıkla empati kurabildiklerine dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda İHL'de aldıkları din ve değer eğitiminin katılımcıları empatik tutum sahibi olmaya sevk ettiği ifade edilebilir. İHL öğretim programında; adalet, öz denetim, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik gibi ilkeler "kök değerler" olarak esas alınmıştır (MEB, 2018). Öğretim programındaki bu ilkelerle katılımcıların ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde, başkalarına karşı önyargılı, ötekileştirici olmama ve hoşgörülü olmanın bu okulların kazanımları arasında yer aldığı anlaşılır.

Katılımcıların değerlendirmelerinde; kimseyi yargılamama, farklı yaşam tarzlarına saygı duyma, farklı dünya görüşünden arkadaşları olma ve insanlara önyargılı yaklaşmama gibi ifadeler ön plana çıkmaktadır. Çalışma grubumuzdaki bireylerin tamamına yakını sosyal ilişkilerinde farklı görüş ve yaşam biçimine sahip bireyleri aşağılamaktan, rencide etmekten, onlarla alay etmekten kaçındıklarını ifade etmiş, ayrıca herhangi bir fikir ayrılığında kimseyle yıkıcı tartışmaya girmediklerini anlatmışlardır:

> Yeterli hoşgörüye sahip olduğumu düşünüyorum, ben onların yaşam biçimlerini, kişisel tercihlerini yargılamıyorum onlar da benim sınırlarımı aşmıyorlar. Şunu biliyorum, onlardan saygı bekleyeceksem, aynı ölçüde saygı duymalıyım (Nuran, 20).

> İnsanlara karşı her zaman hoşgörülü yaklaşan biriyimdir… Okuduğum bölümü seçme sebeplerimden biri farklı insanların problemlerini dinlemek, empati yapıp onları anlamak ve elimden geldiğince çözüm bulmak. Soru kökündeki her şartı sağlayan insanların olduğu bir okuldayım. Hiç kimseyle nefret söylemi bulunan, yıkıcı olan bir tartışmaya girmedim. Okulda bir ateiste hakaret edildiğinde veya özgürlüğü kısıtlandığında bizim de sesimiz çıkmalı ki herkes ortak paydada hareket edebilsin (Büşra, 19).

> Çok özel bir örnek vereyim. Benim eniştem Alevî. Annem eşi Alevî olduğu için ablamla uzun yıllar konuşmadı ama ben eniştemle ve ablamla irtibatımı kesmedim... Biz o enişteyi bağrımıza basmıştık hiçbir sıkıntımız yoktu… Biz anneme, kızın Sünnî olmuş, olmamış ne fark eder diyorduk, mesela… (Güzin, 42).

Görüştüğümüz dönemde üniversitede rektör yardımcılığı makamında bulunan Hakan da her kesimden insanla ilişkilerinde adalet ve liyakat esaslı hareket ettiğini söylemiştir. İHL'lilerin zannedilenin aksine kendileri dışındaki toplum kesimlerini dışlayıcı bir tutumlarının olmadığı anlaşılmaktadır.

İmam-Hatipliler Rövanşist Davranır mı?

"Sizi ötekileştiren kişilerin bulunduğu konumda olsanız aynı muameleyi onlara yapar mısınız?" sorusunu katılımcıların tamamı "hayır" şeklinde yanıtlamıştır. Görüşmeciler, rövanşist tavrın İHL'li ve Müslüman kimliğine sahip bir insan olarak kendilerine yakışmayacağına işaret etmişlerdir:

> Bizim onlardan farkımız zaten onlar gibi olmamamız. Eğer imkanlar ve güç bizde olsaydı ki, fikir en büyük güçtür, maddî imkanlara sahip olsaydım onlara dilim kuruyana kadar sevgi ve hoşgörünün milletleri ayakta tutan en önemli temeller olduğunu, bunlar olmazsa muasır medeniyetler seviyesine ulaşamayacağımızı anlatırdım (Resul, 24).

> Kesinlikle yapmam. Bir Müslüman böyle bir şey yapamaz (Hakan, 52).

> Aynı muameleyi yapsam her şeyden önce bu İslam'a ters düşer. Üniversite ortamına girince gördüm ki ötekileştiren insanların canını en çok yakan şey, onların kibrine kibirle ve hakaretle değil, kibarlık ve tebessümle karşılık vermem... Aslında ötekileştirilen benim şahsiyetim değil, İmam Hatiplerin temsil ettiği fikirler (Sevda, 21).

> Öncelikle İmam Hatip'te ve geçmişte aldığım İslâmî eğitimlerde bize hoşgörülü olmamız gerektiği, başkasında bir yanlış ya da hoş görünmeyen bir durum olduğunda önce kendimizi düzeltmemiz gerektiği öğretildi. Bu minvalde farklı düşünen bir insana zulmetmek değil önce dinlemek isterim… Bana yapılan haksız muameleyi ben de başkalarına yaparsam bu ne bana ne ülkeme fayda verir. Bu acıyı yaşayan bir insanın kolay kolay başkasını incitebileceğini zannetmiyorum. Aksine daha naif ve anlayışlı davranacağını düşünüyorum (Süheyla, 31).

Kartopu vd, (2017), İHL'lerde inşa edilen dinî kimliğin temel niteliklerinin; dindarlık, dini ve geleneği temsil, saygı, güven, erdem, cesaret gibi ilkeler ile

vatanseverlik değeri üzerine kurulu olduğunu, "İmam Hatip Kimliği" gibi isimlendirmelerin de İHL'lilere bir değer yüklemeyi barındırdığını ifade etmektedir. Katılımcılarımızın da uğradıkları haksızlıklara aynı şekilde karşılık vermeyi, temsil ettikleri kimlikle bağdaştıramadıkları görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu, ötekileştirilen bir insan olarak yaşadığı acıları başkasına yaşatmak istemeyeceğini, empatik davranacağını dillendirmiştir:

> Bu yapılanlar hiçbir zaman hoşuma gitmedi. Nasıl hissedildiğini biliyorum… Bence vicdanı olan insan, imkânı olsa da kendisine yapılmasını istemediği şeyleri başkasına yapmaz (Sema, 22).

> Tabi ki yapmazdım. Hiç kimsenin o anki duygularımı hissetmesini istemem. Kinle, nefretle yola çıkarsak, o işten hayır gelmez… Özgürlüğün kısıtlandığı söylense de böyle bir hükümetin olduğu dönemde hâlâ İmam Hatipleri ötekileştirecek ve aşağılayacak kadar özgür bu insanlar. Bizim gibi insanların elindeki imkân şu an ülke genelini kapsıyorken biz onları kısıtlamıyoruz, ama onların yetkisi bir vakıfla sınırlıyken onlar kendi imkanını benim üzerimde kullanmaktan çekinmedi. Aramızdaki fark bu bence (Büşra, 19).

Özensel ve Aydemir'in 2014 yılında, 24 il ve bu illerin 70 merkez ilçesindeki İHL'lerde, 2671 öğrenciyle yaptıkları araştırmada, öğrencilerin değer yapıları ve sosyal çevreleriyle ilişkilerine yönelik analizler yapılmıştır. Çalışmada "barışçı olma değeri", "saygı", "hoşgörü" gibi değerler ele alınmıştır. Bu değerleri ölçmeyi amaçlayan maddelerden bazıları şunlardır: "İnsanlarla olan problemlerimi konuşarak halledebileceğime inanırım", "Başkalarına saygılı olma açısından çevreme örnek olmaya çalışırım", "Hayatımda her zaman başkalarına saygıyı ön planda tutarım", "Dünyadaki her insanın eşit olduğuna inanırım", "Bana karşı yapılan her yanlışı affederim", "İnsanların dış görünüşlerine değer vermem". Öğrenciler bu maddelerden yüksek puanlar almışlardır. Özensel ve Aydemir, bu sonuçlar çerçevesinde kendileri ötekileştirilen ya da olumsuz yargılarla damgalanan İHL öğrencilerinin iddia edilenin aksine barışçı, saygılı ve hoşgörülü olma konusunda farkındalık sahibi bireyler olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada İHL'lerin değer yönelimli insan yetiştiren okullar olduğuna da dikkat çekilmiştir (Özensel ve Aydemir, 2016).

Katılımcılarımızın ötekine yönelik tutumlarıyla ilgili sorduğumuz soruya verdikleri cevaplar, Özensel ve Aydemir'in ulaştığı sonuçlarla uyumludur. Bu durum İHL'lilerin rövanşist davranmayan, farklı görüş ve yaşam tarzını benimseyenlere ötekileştirici muamelelerde bulunmayan bireyler olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Birlikte Yaşama Kültürünün Oluşmasına Yönelik Öneriler

Katılımcılara son olarak "Birlikte yaşama kültürü nasıl oluşur?" sorusu yöneltilmiştir. Cevaplardan elde edilen temalar; hoşgörülü ve saygılı olma, iletişim, paylaşım, birbirini tanıma, kendini anlatma ve muhatabını dinleme olmuştur. Toplumun üyelerinin birbirini ötekileştirmeden, insana insan olduğu için değer vererek saygıyla muamele etmesiyle, birlikte yaşamanın mümkün olacağını ifade eden katılımcılar, Türkiye'nin kültüründe bunun mayasının olduğuna dikkat çekmişler ve tarihteki uygulamaları örnek göstermişlerdir:

> Burada anahtar kural saygıdır. Eğer insanlar başkalarının değerlerine saygı göstermeyi öğrenirse bu kültür kolaylıkla oluşturulabilir. "Beni ben yapan benden olmayandır." Sonuçta herkes beyaz olsa siyah olmanın, siyah olsa beyaz olmanın anlamı olmazdı. Burada ifade ten rengi değil tabi ki, kişisel farklılıklar. Ecdadımız Osmanoğulları hoşgörü, fikirlere saygı ve dinî değerleri koruma konusunda yapmış olduğu uygulamalar sonucu 624 yıl varlığını sürdürmüştür. Onlardan kalan bu uygulamaları benimsemek ve yaşatmak boynumuzun borcudur. Hoşgörü olduktan, yaratılan, yaratandan ötürü sevildikten sonra farklılıklar, sorun olamaz (Resul, 24).

> Günümüzde bırakın farklı din ve mezheplerden olan insanları, aynı yolda olan kişilerin bile ne kadar acımasız olduklarını görüyoruz. Halbuki geçmişimiz bunun ne derece mümkün olduğunu pek çok kez ispatlamıştır. Toplum olarak hangi kesimden olursa olsun insana sadece insan olduğu için değer vermemiz gerektiğini anladığımız zaman bu kültür seviyesine ulaşmış olacağız (Nalan, 30).

> 200-300 sene öncesine kadar birlikte yaşama kültürünün yegâne timsallerinden olan Osmanlıların torunlarıyız. Dedelerimizin dünyaya öğrettiği bir kültürü yeniden kazanmamız, devlet ve millet olarak rahat bırakılırsak, yeniden edinebileceğimiz, dünyaya örnek olabileceğimiz bir medeniyet tasavvuru (Sevda, 21).

Bazı katılımcılar daha taze bir olayı, 15 Temmuz 2016 gecesindeki direnişi, birlikte yaşama kültürünün sembolü olarak nitelendirmişlerdir:

> En güzel örnek 15 Temmuz darbe girişimi ve onu müteakiben yaşadığımız 1 aylık süreç diyebiliriz. Halk ideolojisine, mini eteğine, çarşafına, partisine bakmadan sadece vatana sahip çıkma arzusuyla tankların üzerine yürüdü, bir ay hem işine gidip hem sokaklarda nöbet tutarak sabahladı… Huzurlu bir yaşamın anahtarı empati, hoşgörü ve tahammül bence… Türkiye gibi farklılıklar bakımından zengin bir yerde ötekileştirme görülürse, düşmanlarımız sevinir. "Bölüşürsek tok oluruz, bölünürsek yok oluruz" sözünü bir ilke gibi benimsememiz gerektiğini düşünüyorum çünkü bir tane vatanımız var ve o da hepimizin (Büşra, 19).

Birlikte yaşama kültürünün oluşmasının, dinî, ahlâkî ve insanî değerlerin benimsenmesiyle sağlanabileceğini düşünen katılımcılar, değerler eğitimi ile genç nesillere insan ve değer merkezli bakış açısının kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir:

> Birlikte yaşama kültürü bir insanlık değeridir. Temel insanî değerlere sahip insanların sayısı arttıkça bu ideale erişmek mümkün olacaktır… Dünyanın bugünkü sorunu kişisel menfaatlerin ötesinde değerleri olan insan sayısının az olmasıdır (Hakan, 52).

> Bilgiyle hoşgörüyle, sevgiyle, saygıyla… Sevgiyle sevdirdi Rabbim bize dünyayı, yaşamayı… İnsanların birbirini, insan olduğu için, Allah için sevmeleri gerek… Nefs ve hasetlerini, bencilliklerini bir kenara koyup, haklıya haklı, haksıza haksız demeleri gerek (Sema, 22).

> Ahlak eğitimiyle çocuklara değerlerin kazandırılması lazım. Akademik başarıdan ziyade insanın ahlaken kâmilleşmesinin ön plana çıkarılması gerekiyor (Süheyla, 31).

Bazı katılımcılar, toplumun farklı kesiminden insanların bir araya gelmesinin, birbirini anlamasının önemine dikkat çekmişlerdir:

> Birbirimizi anlamaya çalışmamız, herkesin bir hikayesi olduğunu bilmemiz, ona kıymet vermemiz lazım. Her insan saygıdeğerdir, beni saygıdeğer kılan başörtüm, kimliğim, mezun olduğum okul değil. Özellikle bizim camianın son zamanlarda buna çok daha fazla önem vermesi gerektiğini düşünüyorum (Güzin, 42).

> Birlikte yaşam alanları oluşturarak, özellikle lise yıllarında okulların kaynaşmasını çok gerekli görüyorum. Diğer okullardan misafir grupları İmam Hatip Liselerinde ağırlayıp onlara kendimizi anlatmak, amaç, niyet ve idealler bağlamında (Derya, 35).

Türkiye'de farklı görüşlerin tarafları birbirlerine güvenemediği için çeşitlenmenin çerçevesini tartışmak yerine kendi doğru buldukları tekdüzeleşmeyi hâkim kılmaya çalışmaktadırlar (Akşit ve Coşkun, 2004). Toplumda var olan farklılıkların bir arada yaşamasını mümkün kılacak bir ortak kültür oluşmamasının nedenlerinden birinin bu tek tipleştirici tutumlar olduğu söylenebilir. Türköz (2020), çalışmasında İHL mezunlarının demokrasi, cumhuriyet, devletin rejimi ve laik yapısıyla temelde bir problemlerinin olmadığını ancak yakın tarihte ortaya çıkan laiklik uygulamalarının mezunlar tarafından tepkiyle karşılandığını belirtmekte; çalışmasında özel önem verilen "vatandaşlık" kavramıyla ilgili ölçekte İHL mezunlarının en yüksek puanı aldığına dikkat çekmektedir.

Araştırma verilerine göre, İHL mezunları kendilerini "iyi bir vatandaş" olarak tanımlamaktadır. Katılımcılarımızın, birlikte yaşama kültürünün temel insanî değerlerin benimsenmesiyle mümkün olabileceğine dair görüşleri ve Türköz'ün araştırmasında ortaya konulan veriler birlikte değerlendirildiğinde İmam Hatiplilerin "birlikte yaşama"nın temin edilmesi için gerekli duyarlılığa ve vatandaşlık bilincine sahip bireyler olduğu yorumu yapılabilir.

Sonuç ve Öneriler

İHL'lilerin akranlarından ve sosyal çevreden gördükleri ötekileştirici muamelelerde; aşağılama, dışlama, küçümseme, görmezden gelme ve alay etme gibi tutum ve davranışların ön plana çıktığı görülmektedir. Üniversite hocası, dernek temsilcisi gibi kurumsal kimliği ve yetkisi olan kişilerden de İHL'lilere yönelik, sınav notunu düşürme, fikirlerini ifade etmesini engelleme gibi ötekileştirmede bulunanlar olmuştur. Başörtüsü yasağı ve katsayı uygulaması gibi düzenlemelerle İHL'ilerin haklarının elinden alınması şeklinde kişinin eğitim ve meslek hayatını sonlandıran ya da kesintiye uğratan ötekileştirme biçimleri de söz konusudur. Bazı dinî gruplar da İHL'lileri dinî bilgileri yetersiz ve ahlâken bozuk oldukları söylemiyle ötekileştirmekte ve böylece üyelerinin veya dindar kesimin çocuklarını kendi gruplarına ait dinî kurumlara yönlendirmeye çalışmaktadır.

İHL'liler ötekileştirici davranışlar karşısında kendilerini değersiz ve "öteki" gibi hissettiklerini, ispatlama çabası içine girdiklerini ifade etmişler, ancak aynı zamanda İHL kimliğiyle gurur duyduklarını ve ötekileştirici tavırların kendilerini geliştirmeye yönelik azimlerini arttırdığını paylaşmışlardır.

Katılımcılar, İHL'lilerin ötekileştirilme nedenlerini; önyargı, cehalet, toplumsal kesimlerin birbirini tanımaması, İslamofobi, son yıllarda bazı İHL'lerin niteliğinin düşük olması ve bunun iyi örnekleri gölgelemesi, İHL'li olmaya gereğinden fazla vurgu yapılması gibi maddelerle özetlemişlerdir.

Ötekileştirici tutumların İHL'lilerin benliklerini olumsuz yönde etkilediği bununla birlikte bu olumsuz tecrübelerin İHL'lilerde rövanş almaya yönelik bir tesir yaratmadığı anlaşılmaktadır. İHL'liler, ötekileştirici davranışlardan uzak durduklarını, deneyimleri sebebiyle "öteki"yle empati kurabildiklerini, hoşgörülü, saygılı ve birlikte yaşama kültürüne sahip bireyler olarak yetişmelerinin kaynağının da İHL'de aldıkları din ve değer eğitimi olduğunu vurgulamaktadır.

İnsanların birbirini ötekileştirmeden, bir arada yaşayabilmesi için, toplum ke-

simleri arasındaki iletişim ve paylaşımın arttırılması gerektiğine dikkat çeken İHL'liler, insana insan olduğu için değer verme, toplumun müştereklerini ön planda tutma, birbirini tanıma, kendini anlatma ve muhatabını anlamaya çalışma gibi yaklaşımların, birlikte yaşama kültürünün temel esasları olduğunu belirtmektedir.

İHL'lilere yönelik ötekileştirici davranışlar ortaokul ve lise çağlarından başlamakta, İHL'liler toplumun bazı kesimleri tarafından, kendileri haricindekileri dışlayacak bir kitle olarak değerlendirilmektedir. Sahada yapılan araştırmalar ve bizim çalışmamız ise İmam Hatip kimliğiyle ilgili bu yargının aksini ortaya koyan veriler içermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı ve ilgili kurumlarca düzenlenecek ve okul sıralarından başlayarak toplumun farklı kesimlerinin birbirini yakından tanımasına vesile olacak, onları aynı platformda buluşturacak; İHL, Anadolu, Fen ve Meslek lisesi gibi tüm okul türlerinden öğrencilerin katılımına açık çalıştay, sempozyum, kongre, münazara, spor müsabakaları, okul gezileri, yardıma ihtiyacı olan okullar ve dezavantajlı gruplar için birlikte yürütülecek yardım kampanyaları gibi etkinlikler önyargıların giderilmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda, okullardaki sosyal kulüp çalışmaları bünyesinde eğitim-öğretim yılının belli dönemlerinde öğrenci değişim programları da gündeme gelebilir. Yine farklı okul türlerinin idarî ve eğitim kadrolarının müşterek çalışmalar yapmaları, okullar arası diyaloglar geliştirerek görüş alış-verişinde bulunmaları, velileri ve öğrencileri ötekileştirmenin olumsuz psiko-sosyal sonuçlarıyla ilgili bilgilendirmeleri, bireylerin birlikte yaşama kültürünü erken yaşlardan itibaren kazanmaları için atılacak adımlardandır.

Kaynakça

Akşit, B. ve Coşkun, M. K. (2004). *Türkiye'nin modernleşmesi bağlamında imam-hatip okulları,* Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-6, İslamcılık, (Yasin Aktay, Der.), İletişim Yayınları, s. 394-410.

Aşlamacı, İ. (2014). *Pakistan medreselerinde bir model olarak imam-hatip okulları.* DEM Yayınları.

Aydın, M. (2004). *Süleymancılık: Süleyman Hilmi Tunahan.* Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-6, İslamcılık, (Yasin Aktay, Der.), İletişim Yayınları, s. 314-322.

Ayhan, H. (2014). *Türkiye'de din eğitimi.* DEM Yayınları.

Aytav, E. T. (2011). *Türkiye'de öteki olmak.* Mavi Ufuklar Yayınları.

Ayten, A. (2010). *Empati ve din: Türkiye'de yardımlaşma ve dindarlık üzerine*

psiko-sosyal bir araştırma. İz Yayıncılık.

Berg, L.B. ve Lune H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (Hasan Aydın, Çev., Ed.)*. Eğitim Kitabevi.

Berkan, İ. (2004). *Radikal gazetesi.* 04.05. 2004 tarihli köşe yazısı.

Bilgin, N. (2014). *Kimlik inşası.* İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Bozan, İ. (2007). *Devlet ile toplum arasında bir okul imam hatip liseleri/ bir kurum diyanet işleri başkanlığı.* TESEV Yayınları.

Çakır, R., Bozan, İ., ve Talu, B. (2004). *İmam-hatip liseleri: efsaneler ve gerçekler.* TESEV Yayınları.

Doğan M.M. (2018). *Türkiye'de kimlik ve öteki: Sultanbeyli-Kadıköy örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi.

Gökaçtı, M. A. (2005). *Türkiye'de din eğitimi ve imam-hatipler.* İletişim Yayınları.

Gündüz, T. (1998). "Türkiye'de cumhuriyet dönemi din eğitimi kronolojisi (1923-1998)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7* (7), 543-557.

Erkilet, A. (2004). *1990'larda Türkiye'de radikal islamcılık: Ercümend Özkan.* Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-6, İslamcılık, (Yasin Aktay, Der.), İletişim Yayınları, s. 684-697.

Habermas, J. (2002). *"Öteki" olmak, "öteki"yle yaşamak.* (İlknur Aka, Çev.), Yapı Kredi Yayınları.

Hocaoğlu, D. (1995). *Laisizmden millî sekülerizme.* Selçuk Yayınları.

Işık, Z. (2021). *Modern kentte farklı kadınlar farklı dindarlıklar.* İz Yayıncılık.

Kanburoğlu, Ü. B. (2013). *"İmam hatip lisesi öğrencilerinin benlik ve kurum algıları: "öteki" olmadan "imam hatipli" olmak mümkün mü?"* 100. Yılında İmam-Hatip Liseleri Sempozyumu-Bildiriler, (Recep Kaymakcan, Nuri Tınaz, Z. Şeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiğit, Der.) Dem Yayınları, s. 373-390.

Kara, İ. (2016). *Cumhuriyet Türkiye'sinde bir mesele olarak İslam-2.*Cilt. Dergah Yayınları

Karateke, T. (2021). 2012 sonrası MEB istatistiklerinde İmam hatip ortaokulları/ liseleri üzerine bir değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10 (4), 3868-3883. http://www.itobiad.com/en/download/article-file/1704931

Kartopu, S., Hacıkeleşoğlu, H., Geçer, H. (2017). *İmam hatip liselerinde inşa edilen kimliğin temel nitelikleri: Sosyo-psikolojik bir değerlendirme.* Geleceğin İnşasında İmam Hatip Okulları. C.1. (İlhan Erdem, İbrahim Aşlamacı, Recep Uçar, Ed.). İnönü Üniversitesi Yayınevi. s. 267-286.

Kaymakcan, R. (2006). Türkiye'de din eğitimi politikaları üzerine düşünceler, *Ekev Akademi Dergisi, 10* (27), 21-36.

Kaymakcan, R. (2015). *"Türkiye"de din eğitimi deneyimi"*, 100. Yılında İmam-Hatip Liseleri Sempozyumu-Bildiriler, (Recep Kaymakcan, Nuri Tınaz, Z. Şeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiğit, Ed.). Dem Yayınları, s.143-148.

Koç, M. (2008). *Yetişkinlik döneminde dindarlık ile benlik kavramı değişkenleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuş, E. (2003). *Nicel-nitel araştırma teknikleri.* Anı Yayıncılık.

MEB (2018). *Millî Eğitim Bakanlığı Anadolu imam hatip lisesi meslek dersleri öğretim programı.* http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=317

Okumuş, N.K. (2019). *Kadîm yaramız: Bazı Dindarların kendinden olmayın ötekileştiren dili.* I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu "Din, Dil ve İletişim", s. 472-485. https://ogu.edu.tr/files/icerik/8326b964-966f-4927-9b95-923843af51d9/I.%20Din%20ve%20%C4%B0nsan%20Sempozyumu%20Kitab%C4%B1%2024.12.2019.pdf

Öcal, M. (2015). *Dünden bugüne imam-hatip liseleri* (1913-2013), 100. Yılında İmam-Hatip Liseleri Sempozyumu-Bildiriler, (Recep Kaymakcan, Nuri Tınaz, Z. Şeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiğit, Ed). Dem Yayınları, s. 65-104.

Özensel, E. ve Aydemir M.A. (2016). *Türkiye'de imam hatipli olmak: Temel sorunlar, beklentiler ve değer yapıları.* Çizgi Kitabevi.

Özensel, E. (2020). Farklılıkların birarada yaşamasında bir sorun alanı olarak ötekinin ötekileştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.* (43): 369-378 https://doi.org/10.21497/sefad.756095

Özgür, İ. (2015). *İmam hatip okulları: İnanç, siyaset ve eğitim.* (Hazal Yalın-Egemen Özkan, Çev.). Kitap Yayınevi.

Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji düşüncesinin özünde öteki ile ilişki.* (Ayşegül Sönmezay, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Şahin, A. (2008). Ergenlerde dindarlık ve empati. *Marife Dergisi, 8*(1), 149-166.

TDK (2021). "Öteki" https://sozluk.gov.tr/

Toprak, B. ve Bozan, İ., Morgül, T., Şener, N. (2009). *Türkiye'de farklı olmak. Din ve muhafazakarlık ekseninde ötekileştirilenler.* (Mahalle Baskısı Araştırma Raporu). Metis Yayınları.

Türköz, Ş. (2020). *Siyasal toplumsallaşma sürecinde imam hatip liselerinin rolü: Mezunlar üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi.

Uysal, V. (2007). Kentsel hayatta dindarlık ve oruç ibadetinin bireysel toplumsal yansımaları. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (32), 19-44.

White, J. (2013). *Müslüman milliyetçiliği ve yeni Türkler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, Ü. (1999). *İmam hatip lisesi öğrencilerinin beklenti ve sorunları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.

Journal of Values Education
Vol. 20, No. 43, *65-103*, June 2022

Extended Abstract

Being the 'Other' themselves, Imam-Hatip Graduates' Perception and Attitudes Towards the 'Other'

Zehra IŞIK, Corresponding Author, Ph.D.
Republic of Turkey National Education Ministry, Ankara / Turkey.
muallimzehra@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5400-458X

Article Type: Research Article
https://doi.org/10.34234/ded.1035829
Received Date: 13.12.2021
Accepted Date: 28.02.2022
Published Date: 25.06.2022

Introduction

After the foundation of the Turkish Republic in 1923, madrasas were closed in 1924, and it was decided that religious education would be given under the supervision of the state (Gökaçtı, 2005).

Özgür (2011), discusses the process that Imam Hatip schools went through from the establishment of the Republic to the present in five periods. Foundation (1924-1930), formation ant growth (1951-1973), transformation and development (1973-1997), weakening and regression (1997-2002), revival and renewal (2002 to the present). Since its establishment, Imam Hatip schools' students have been exposed to various othering practices such as the denial of female students to these schools, not being allowed to go to school with head-

scarves, not accepting graduates to military and police collages and negative coefficient application.

In period from 2002 to the present, an end is put to the limitation targeted Imam Hatip graduates with solving the negative coefficient problem that facilitated their entrance to military schools and police school. In the last nineteen years, many Imam Hatip secondary schools and high schools have been opened. However, in the same period, Imam Hatip schools faced criticisms regarding the quality of their education (Türköz, 2020).

Imam-Hatip Alumni and Othering

When the followers of the political view which interprets the secularism as the absolute exclusion of the religion from community and its official mechanisms were in charge of power, they officially inhibited the social participation of Imam-Hatip alumni which they regarded as the representatives of reactionism.

The notion of "other" refers to social categories which are sociologically different in terms of religion, language, ethnicity and culture. Exclusion, stigmatization or discrimination towards the "other" in social settings is defined as othering (Bilgin, 2014).

According to Özensel (2020), "the act of Othering is not only directed to other by the dominant group, but also can be used against to the dominant group by the non-prevailing groups." Othering of Imam-Hatip alumni at times by the political will can be interpreted in this manner since the majority of the society never had an issue with IHL identity.

Method

In this research, qualitative method which seeks answers to "why" and "how" questions and enables the researcher to interpret and evaluate them is used. General characteristics of qualitative research method is to stand in clients' shoes and being able to deeply interpret and discuss their semantic world (Kuş, 2003). In this study, face-to-face interviews were carried in order to let clients share their emotions and ideas in their own way.

Study Group

Sample group is consisted of Imam-Hatip graduates who studied at university level and the ones who have an occupation. Purposive sampling was used by the researcher for obtaining different stories of othering which Imam-Hatip alumni went through. The study is consulted with fifteen people, twelve women and three men, who subjected to otherings.

The questions below were directed to participants:

1. What kind of othering did you subjected to because of having Imam-Hatip identity?
2. What did you feel then?
3. How did this othering might affect you later in life?
4. According to you, what is the reason behind the negative attitude towards Imam-Hatip identity?
5. What's your attitudes towards people who have different ideologies and faiths?
6. If you were in shoes of people that conducted the act of othering you, would you treat them like way they treated you?
7. How can we enhance the culture of living together?

Data Analysis

Themes were made on the repeated concepts in the sentences of the participants, and the "Descriptive Analysis" technique was applied. In this type of analysis, interview excerpts are frequently included and the data are clearly described, then these descriptions are interpreted and some conclusions are reached (Yıldırım & Şimşek, 2000).

Findings and Commentary

Types of Otherings Towards Imam-Hatip Alumni

Othering in the education

Almost all of the participants shared that some of their teachers, peers, relatives and adults in their social circles exhibited some acts of othering towards them

after they chose to study at IHL in the last year of secondary school or when they were studying at IHL.

After the 1980s, IHL graduates who studied at different fields of universities began to take important positions in politics, bureaucracy, business world and NGOs. The secular section has developed a serious opposition against the university preferences and employment opportunities of Imam Hatip graduates (Aşlamacı, 2014). Today, it is still not accepted by certain groups that IHL students study in a department other than Theology. Imam-Hatip graduates having a position in bureaucracy through school "Project" option is not acceptable for a segment of society.

Female Imam-Hatip students have been subjected to a double othering. On one hand, they were excluded by some segments of society, and on the other, by the political staff of that period, and their legal rights were taken away from them. Due to the prohibition of the headscarf in public sphere, they either left school and continued open education programs, or they were obliged to finish their school by wearing a wig. Although they have recently had the opportunity to work in public wearing headscarves, it is seen that some othering acts are still directed against the identity they represent or against the headscarf.

Othering by some religious groups

Some religious groups are making counter propaganda against IHLs for reasons such as gaining power in the field of religious education. Some participants explicated this based on the disagreement among them, some members of religious groups accused them with saying "Imam-Hatip graduates are unbelievers."

Emotions and Reactions of Imam-Hatip Alumni Against Othering Behaviours

It is understood that othering behaviors have both positive and negative effects on the participants. Some participants said that they felt bad, worthless, inferior to their peers, or as "other" because of the treatment they were exposed to. Most of the Imam-Hatip graduates who are exposed to discriminatory behaviors stated that these behaviours generally caused negative feelings, but on a rare occasions felt positive effects such as being proud and grateful for their IHL identity.

Reflections of Participants Regarding the Reasons of Negative Attitudes Towards Imam Hatip Schools and Students

Almost all of the participants emphasized that the negative attitude towards IHL members are stemmed from prejudices. It has been stated that the religious identity that IHL students carry also causes them to be exposed to the othering. Participants said that the quality of education in IHLs had decreased recently which triggers further othering behaviours.

The Attitude of Imam Hatip Alumni Towards the "Other"

Our participants said that they knew well what it meant to be "the other" and pointed out that they could easily empathize with people who might be in the same situation. In the IHL curriculum; principles such as justice, self-control, respect, love, responsibility, patriotism and benevolence have been included as basic principles (MEB, 2018). It can be stated that the religion and values education they received at IHL enhanced the participants empathetic attitudes.

Do Imam-Hatip Graduates act revanchists?

The interviewees pointed out that the revanchist attitude would not suit them as individuals with an IHL identity.

Özensel and Aydemir analysed the students' value structures and their relations with their social environment. In the study, Imam-Hatip students got high scores on the items that aimed to measure values. Based on these results, Özensel and Aydemir emphasized that IHL students who are exposed to othering or stigmatized through negative judgements are individuals who have an awareness about being peaceful, respectful and tolerant. In the study, attention was also drawn to the fact that IHLs are schools that train value-oriented people (Özensel & Aydemir, 2016). Our research is consistent with the results of their study.

Suggestions for the Formation of Culture of Living Together

Participants who stated that living together without othering people in our society is possible with behaving respectfully and valuing the people for just the

fact that they are human beings, they also remarked that Turkey has these social inclinations in its culture.

Türköz (2020) states in his study that IHL graduates do not have a problem with democracy, the republic, the regime and the secular structure of the state in principle, but they react to the secularism's recently emerged practices. When the opinions of our participants regarding the culture of living together with the adoption of basic human values and the data revealed from Türköz's research are evaluated together, it can be interpreted that Imam Hatip graduates are individuals who have the required sensitivity and citizenship awareness to ensure the culture of living together.

Result and Recommendations

Othering acts and behaviours conducted against Imam-Hatip graduates start at school ages. To overcome this, the Ministry of National Education and related institutions, activities open to the participation of students from all school types such as workshops, symposiums, congresses, debates, sports competitions, school trips, aid campaigns for disadvantaged groups will enable different segments of the society to get to know each other closely and contribute to the elimination of prejudices with bringing them together on the same platform. Student exchange programs can also be held in certain periods within the structure of social clubs in schools. Steps should be taken to acquire individuals with the culture of living together from an early age, to inform parents and students about the negative psycho-social consequences of othering and enabling them to exchange views by developing dialogues between the administrative and educational staff of different school types.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.